

УДК 94(411).08

ШОТЛАНДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ В 30-ті – 60-ті рр. XX СТОЛІТТЯ

СКИБИНЕЦЬКА Я.О.,
аспірант
Дипломатичної
академії України
при Міністерстві
закордонних справ
України

У статті досліджуються суспільно-політичні процеси, що призвели до виокремлення шотландського націоналізму в самостійну політичну силу в 30-х рр. XX століття. Розглядаються погляди провідних партій Великої Британії на проблему шотландського гомруля. Аналізуються внутрішні протиріччя, які існували в середині 40-х рр. між радикальною та поміркованою течіями Шотландської національної партії в питанні бажаного ступеню деволюції та загальної політичної стратегії. Висвітлюється діяльність Шотландської конвенції як широкого громадського руху за створення Парламенту Шотландії.

Автор робить висновок про те, що 40-ві рр. XX ст. були вирішальним періодом в плані розв'язання основних внутрішніх проблем всередині Шотландської національної партії. Зробивши ставку на розробку власної економічної та соціальної програми, партії вдалося здійснити прорив на британських парламентських виборах в 1967 р. Ця виборча перемога перетворила Шотландську національну партію на серйозну політичну силу, з якою надалі змушений був рахуватися британський політикум.

Ключові слова: Шотландія, гомруль, Шотландська конвенція, ліберали, лейбористи, Шотландська національна партія.

Глобалізація світової політичної та економічної систем, внутрішня трансформація національних держав з точки зору переосмислення традиційних концептів національної ідентичності привертають неабияку увагу суспільствознавців. З іншого боку, активізація рухів за самовизначення малих народів в багатьох країнах, в т.ч. у розвинених державах Європи,

раптовий спалах «етнічного» націоналізму в останні півсторіччя спонукають дослідників шукати нових підходів до аналізу цього явища, прогнозування його подальшої еволюції та ролі в світовому розвитку.

Нещодавно у Великій Британії відбулася подія, до якої було прикуто увагу не тільки британської, але й світової громадськості: референдум щодо незалежності Шотландії. Вперше за три століття шотландське суспільство відчуло необхідність поставити питання щодо доцільності подальшого збереження Унії, яка в 1707 р. об'єднала шотландський та англійський народи в єдиній державі. Це стало підсумком суспільно-політичних та економічних процесів, які відбувалися у Сполученому Королівстві протягом другої половини ХХ ст. і зрештою призвели до трансформації шотландського виміру британської внутрішньої політики, переоцінки складного комплексу взаємовідносин між шотландською національною ідентичністю, загальним політичним контекстом та питанням конституційного статусу Шотландії.

Проблема статусу «кельтських окраїн» Великої Британії залишається актуальною вже понад 150 років, але особливої гостроти вона набула в другій половині ХХ ст., з активізацією шотландського національного руху та перетворенням провідного виразника його ідей – Шотландської національної партії, – на один з впливових чинників британської політики. Саме на цей період припадає більшість досліджень з цієї тематики в британській історичній науці. Умовно розробку «шотландського питання» в роботах зарубіжних дослідників можна розділити на низку складових: історичне минуле Шотландії (Т.Девін, М.Лінч, Т.Смаут)¹, формування шотландського націоналізму (К.Гарві, К.Вебб)², його взаємодію з основними політичними партіями країни (М.Кітінг, Д.Блейман)³, особливості деволюційного руху у Великій Британії (Дж.Мітчелл, В.Богданор)⁴. Слід відзначити також публікації, в яких досліджуються англо-шотландський союз та становлення Британської імперії в ширшому європейському контексті (А.Макіннес, К.Уетлі)⁵, а також вивчаються окремі аспекти взаємодії класів та націй в британському суспільстві (В.Нокс, Дж.Філіпс)⁶. Добре відображають суспільно-політичний рівень проблеми статусу Шотландії партійні маніфести й програми⁷, а також стенографічні протоколи слухань з шотландського питання палат британського Парламенту⁸.

В пострадянській історіографії шотландська проблематика розроблялася с основному в кон-

тексті загальних процесів, що відбуваються у Великій Британії. Зокрема, дослідженням позицій консервативної та лейбористської партій з питань статусу регіонів займаються такі відомі англознавці, як С.Перегудов⁹, А.Громико¹⁰, В.Істратов¹¹, Е.Ананьєва¹². Спроби оцінити економічні та соціальні передумови зміни статусу Шотландії в період з 1990-ті рр. ХХ ст. стала дисертаційна робота Н.Ереміної¹³; юридичні аспекти реалізації основних положень реформи досліджуються в роботі С.Коданєвої¹⁴. На жаль, у вітчизняній науці історична проблематика згаданого регіону лише починає вивчатися. Основним внеском стали дослідження С.Толстова¹⁵ щодо назрівання необхідності конституційних змін і ролі кельтських регіонів Сполученого Королівства.

У цій науковій розвідці ми ставимо за мету проаналізувати процес становлення та еволюції Шотландської національної партії (ШНП) – першої політичної сили, яка визначила самоврядування регіону головною метою своєї діяльності. Хронологічні межі дослідження обмежені 1928 р. – початком діяльності Національної партії Шотландії – предтечі ШНП, – та 1967 р. – першою перемогою націоналістів на загальних парламентських виборах у Великій Британії, що вивело ШНП на загальнобританську політичну арену та перетворило її на домінуючий чинник деволюційного руху.

Безпосереднім поштовхом для виокремлення націоналізму як окремого політичного руху в Шотландії стала безперспективність зусиль розв'язати шотландське питання в рамках існуючої партійної системи. Протягом ХІХ ст. шотландський націоналізм існував переважно за лаштунками великої британської політики та пов'язувався з радикалізмом та його спадкоємицею – Ліберальною партією. Перші організації націоналістичного спрямування почали з'являтися в Шотландії на фоні загострення ірландського питання та просування ліберальним урядом Вільяма Гладстоуна програми реформ, одним з елементів якої було ініціювання законодавства про надання певної автономії (гомрулю) Ірландії. Асоціація шотландського гомруля, створена в 1886 р. невдовзі після офіційного внесення до Парламенту проекту Білля про гомруль в Ірландії під гаслом «гомруль для всіх», була всепартійним угрупованням і являла собою групу активістів шотландської Ліберальної партії. Підтримувалися також тісні зв'язки з Лейбористами, адже обидві ці політичні сили належали до радикальних течій, що традиційно вважалися прихиль-

никами гомруля. Діяльність Асоціації із залучення якомога ширшої підтримки політичних кіл не мала відчутних результатів, адже нагальність ірландської проблеми постійно маргіналізувала питання шотландського гомруля під час парламентських слухань. За період між 1889 та 1914 р. шотландський гомруль обговорювався в Парламенті 15 разів, включаючи подання чотирьох законопроектів, проте його важливість серед пріоритетів роботи залишалася досить низькою¹⁶. Зміна політичного клімату у Великій Британії після Першої світової війни спричинила зміни в стратегії національного руху в Шотландії. Ліберальна партія, з якою були пов'язані надії націоналістів до початку світового конфлікту втратила свої позиції і не була здатна втілити деволуційну програму. Відтак шотландський національний рух почав спиратися на соціалістичні кола, зокрема, лейбористів. Проте, виборчий прорив Лейбористської партії у 1922 р., який забезпечив їй міцну базу в Вестмінстері та уможливив у подальшому формування першого власного уряду, значно послабив ентузіазм лейбористів щодо шотландського гомрулю. Починаючи з кінця 1920-х рр. спостерігається поступовий відхід Лейбористів від попередніх програмних гасел та зосередження на загально-британській стратегії.

Відмова провідних політичних партій реагувати на вимоги конституційного закріплення шотландської специфіки змусила націоналістів шукати альтернативних шляхів вирішення проблеми. Першою політичною силою, яка визначила самоврядування регіону головною метою своєї діяльності, стала Національна партія Шотландії, створена в 1928 р. шляхом злиття декількох малих націоналістичних груп переважно лівоцентристського спрямування, які брали участь у роботі Асоціації шотландського гомруля. Інша організація, Шотландська партія, заснована в 1932 р., була нечисленною партією більш правого характеру. До неї входили деякі відомі представники шотландського істеблішменту (мери декількох міст Шотландії, канцлер та професори університету Глазго тощо), які вважали радикалізм Національної партії неприйнятним. Відсутність помітного успіху кампаній та реальних важелів впливу змусили обидві партії шукати шляхів зближення та об'єднання. Результатом цього процесу стало утворення в 1934 р. Шотландської національної партії, яка і донині залишається провідним виразником ідей націоналістичного руху в Шотландії.

Об'єднання в одній організації двох різних течій націоналізму – радикальної та поміркованої – не сприяло узгодженості ідей щодо стратегії партії та її програмної мети. Перші роки діяльності ШНП характеризувалися глибокими внутрішніми протиріччями та запеклими дискусіями щодо бажаного ступеню деволуції та найкращих засобів досягнення націоналістичних цілей. Аналізуючи цей період розвитку шотландського націоналізму, К.Вебб зазначав, що в питанні незалежності Шотландії простежувалися чотири основні позиції. По-перше, існували деволуціоністи, які прагнули слабкої форми федерації зі збереженням верховенства Вестмінстеру. Серед них були й такі, що надавали перевагу «ступінчастому» підходу, тобто посиленню шотландської автономії шляхом невеликих поступових кроків. Концепція федералізму підтримувалася тими, хто виступав за суттєву автономію для Шотландії, але вважав, що повне відокремлення є безперспективним – з огоркою, що ступінь співпраці з Лондоном мав би визначатися майбутнім парламентом Шотландії. Виразники цих поглядів вважали свою позицію як справою принципу, так і питанням практичної політики, адже недоцільно було б боротися за цілі, неприйнятні для широкого шотландського загалу та парламенту в Вестмінстері. По-друге, на протиположності поміркованим, існувало дві сепаратистські позиції: одна полягала в досягненні повної незалежності, інша – у набутті Шотландією статусу домініону Британської імперії¹⁷. Слід зазначити, що розв'язання цих суперечок всередині партії тривало аж до середини 1950-х рр. і зрештою здійснювалося не шляхом консенсусу, а через розкіл та вихід з партійних лав дисидентів.

Найбільш складним завданням, яке стояло перед шотландським націоналістичним рухом протягом наступних десятиліть, було визначення засобів впливу на Вестмінстер. Провал «всепартійного підходу» (тобто спроб досягти консенсусу основних партій в питанні статусу Шотландії) та його варіанту - дії через одну з провідних політичних сил, – не залишили іншої альтернативи, окрім формування власної виборчої стратегії. Безпосереднім приводом створення НПС/ШНП стала відмова Парламенту від проекту Білля про гомруль після дворічної кампанії. Нажаль, виборча агітація досягла ненабагато більше. Висунення партією своїх кандидатів на виборах не принесло бажаних результатів. В 1935 р., під час останніх передвоєнних парламентських виборів, ШНП змагалася у

восьми округах і здобула всього 1,1% голосів шотландського електорату¹⁸.

Думки щодо подальшої стратегії всередині ШНП розділилися. Частина партійного керівництва вважала, що участь у перегонах слід відкласти до формулювання чіткої соціальної платформи і спрямувати партійні фонди на організацію опитувань громадської думки, агітацію та тиск на кандидатів від інших партій. Інші стверджували, що, беручи участь у виборчих змаганнях, партія антагонізує провідні політичні сили по відношенню до питання гомруля, і виступали за повернення до всепартійного підходу.

Насправді ж самий факт виходу націоналістів на британську виборчу арену змінив логіку ситуації. Якщо до того часу питання гомрулю розглядалося головними партіями (насамперед, Лейбористами) як один з можливих засобів залучення шотландських голосів, то тепер націоналісти являли собою потенційну загрозу, яка вимагала належної оцінки. Взявши ж участь у перегонах і зазнавши поразки, націоналісти продемонстрували нездатність ідеї гомруля мобілізувати шотландський електорат, і дозволили провідним партіям надалі її ігнорувати (з 1929 по 1950 рр. самоврядування Шотландії лише один раз побіжно згадується в передвиборчих маніфестах Лейбористської партії; Консерватори взагалі не приділяють йому уваги)¹⁹. В цьому контексті намагання вплинути на британські політичні партії через всепартійний, однопартійний чи пропагандистський підхід були приречені на поразку.

Друга світова війна стала часом нових можливостей і викликів для Шотландської національної партії. Можливості були пов'язані насамперед з виголошенням парламентськими партіями перемир'ям на час війни. Зокрема, було домовлено, що в разі довиборів в окремих округах на парламентське місце претендуватиме лише та з партій, чий представник був попереднім депутатом від цього округу. Це надавало шанс малим, позапарламентським політичним силам одержати «протестні» голоси електорату. Виклики, з якими зіткнулася ШНП, стосувалися внутріпартійних розбіжностей в питанні ставлення до війни та посилення суперечок навколо принципів ведення кампанії.

Починаючи з 1939 р., «фундаменталісти» та прихильники гомруля всередині партії дедалі більше конфліктували між собою. Однією з причин стало здійснення частиною партійного керівни-

цтва кроків, спрямованих на посилення взаємодії з основними парламентськими партіями. Виразником цих настроїв виступав один із засновників ШНП, відомий громадський діяч Дж.МакКормік, який вважав повернення до старого всепартійного підходу вимушеною необхідністю через безуспішність намагань націоналістів здобути представництво в Парламенті. Складність полягала в тому, що низька електоральна привабливість націоналістів зробила їхні переговорні позиції значно слабкішими, ніж до 1928 року.

Частково політика Дж.МакКорміка була реакцією на сигнали про посилення інтересу до деволюції з боку окремих Лейбористів. Він підтримував контакти з лондонським Комітетом шотландського самоврядування – радикальною лейбористською організацією, членами якої були декілька депутатів-лейбористів з Шотландії. Слід зазначити, що на той час статут ШНП дозволяв подвійне членство, що значно полегшувало підтримання зв'язків між націоналістами з одного боку, та Лейбористською або Ліберальною партією – з іншого. Більше того, в 1937–1938 рр. відбулися переговори між ШНП та Лібералами про укладення виборчої угоди, за якою сторони мали надавати взаємну підтримку в ході виборчої кампанії та не змагатися одна проти іншої у виборчих округах²⁰. На 1939 р. було заплановано скликання Національної конвенції у м. Глазго за участю представників політичних партій, органів місцевого самоврядування, промислових організацій. Особливі надії покладалися організаторами на залучення до участі в діяльності конвенції Комуністичної партії, що традиційно вважалася прихильницею шотландського гомрулю. Через початок Другої світової війни цей захід довелося відкласти.

Протягом війни до внутрішніх суперечок всередині національного руху додався розкіл навколо позиції щодо участі у війні. В партії завжди був присутній сильний пацифістський елемент. Союзниками цієї течії виступили націоналісти-республіканці, які були переконані, що Вестмінстер не має права втягувати Шотландію у війну без попередньої згоди на це шотландського народу. Все це поставило партію у складну позицію. Прихильники жорсткої лінії вважали, що ШНП слід по можливості уникати співпраці з урядом в питанні воєнного призову. Водночас, керівництво партії усвідомлювало, що більшість шотландців підтримує участь Британії у війні, і зловживання антивоєнною риторикою лише відверне від неї

потенційних симпатиків. Крім того, з огляду на контакти поміркованого крила з Лейбористами та Лібералами, закиди у зраді британських інтересів могли б вкрай негативно позначитися на позиціях переговорників. Зрештою воєнне питання виявилось тим каталізатором, який прискорив великий розкіл у ШНП, що відбувся під час щорічної партійної конференції 1942 р. На посаду голови партії на цьому заході було обрано Дагласа Янга, який свого часу відмовився від призову до армії з міркувань совісті і був засуджений до річного ув'язнення. У відповідь численна фракція поміркованих на чолі з Дж.МакКорміком вийшла зі складу ШНП та утворила Шотландський союз, який згодом перетворився на Шотландську конвенцію. Із втратою значної кількості членів ШНП перетворилася на малочисельну, але згуртовану організацію однодумців. Проте успішна діяльність Шотландської конвенції в повоєнні роки надовго залишила партію шотландських націоналістів поза увагою суспільства.

Очолити Шотландську конвенцію, Дж. МакКормік організував активну пропагандистську кампанію на користь широкого громадського обговорення самоврядування Шотландії. Як він згадував пізніше, «нашим наміром було створити достатньо громадського інтересу, аби уможливити скликання конференції з широким представництвом, яка б обговорила майбутнє Шотландії і, в разі можливості, досягла згоди щодо мінімальної програми вимог»²¹. Результатом діяльності нової організації стало скликання в 1947 р. Національної асамблеї. Участь у заході, позиціонованому як «віха в історії Шотландії», взяли близько 600 осіб, в т.ч. представники усіх політичних сил, церкви, культурних організацій, профспілок, органів влади великих і малих міст, а також бізнесових кіл. Переважною більшістю голосів асамблея ухвалила резолюцію, в якій стверджувалося, що «більшість шотландського народу прагне значної міри самоврядування, і тому вирішує просити Уряд внести на розгляд Парламенту відповідний законопроект». Для вироблення детальних пропозицій щодо плану самоврядування Шотландії, які мали б лягти в основу майбутнього Акту Парламенту Сполученого Королівства, створювався спеціальний Комітет національної асамблеї за участю членів партій Лейбористів та Консерваторів, представників Кірхи, громадських організацій та органів місцевого самоврядування. У висновках за підсумками своєї діяльності протягом 1948 р. члени Комітету

відзначали доцільність створення шотландського парламенту із значною автономією у внутрішніх питаннях при збереженні за центральним урядом функцій контролю над обороною, закордонними справами та фінансами²². Слід зазначити, що пропозиції Асамблеї не отримали жодної реакції від британського парламенту: попри великий розголос діяльності національних зборів, вони не мали значної політичної ваги і, в силу свого характеру, не були в змозі здійснювати послідовний тиск на британський політикум. Крім того, навіть за умови зацікавленості уряду Лейбористів, проблематичною залишалася перспектива отримати більшість голосів у Палаті громад на користь подібного законопроект. Тим не менше, Лейбористський уряд К.Атлі уважно слідкував за подіями в Единбурзі. У грудні 1947 р. Держсекретар у справах Шотландії А.Вудберн подав до Кабінету доповідь із розкладом настроїв шотландської громадської думки. Згідно цього документу, громадськість Шотландії могла бути умовно поділена на три широкі групи: екстремальні прихильники гомруля - Шотландська національна партія, яка характеризувалася як «колотритна та красномовна», але без значної підтримки; Шотландська конвенція – менш екстремальне крило руху за гомруль, чия підтримку «важко оцінити, адже під час виборів її голоси неможливо зафіксувати через більшу відданість електорату основним політичним партіям» але яка, тим не менш, «має суттєву кількість прихильників в усіх партіях»; і, нарешті, «найчисельніша група... яка бажає, аби Парламент приділяв більше часу шотландським справам, і щоби, в межах британської конституції і єдності двох країн, шотландці самі мали більше можливостей керування в Шотландії справами управління, соціалізованими галузями промисловості та іншими призначуваними Урядом організаціями»²³. Уряд підтримав пропозиції А.Вудберна зробити ставку на третю групу.

Зважаючи на непоступливість уряду Лейбористів у питанні гомрулю наступним кроком Шотландської конвенції стало ініціювання підписання шотландцями Ковенанту – петиції з проханням про самоврядування. Метою кампанії було переконати провідні політичні партії в Лондоні у масштабах підтримки ідеї створення шотландського парламенту. В оприлюдненому документі зазначалося:

«Ми, народ Шотландії, що підписалися під цією угодою, виголошуємо свою думку про необхідність реформування конституції нашої країни з метою забезпечення ефективного управління від-

повідно до наших шотландських традицій, а також сприяння духовному та економічному благополуччю нашої нації.

Ми підтверджуємо, що прагнення такої реформи є глибинним, поділяється усією громадою та долає всі політичні розбіжності та окремі групові інтереси, і беремо на себе зобов'язання продовжувати добиватися її втілення.

З цією метою ми урочисто укладаємо Ковенант, яким присягаємося, залишаючись вірними Короні та в межах Сполученого Королівства, робити все від нас залежне, аби надати Шотландії парламент з адекватними юридичними повноваженнями у шотландських справах»²⁴.

Протягом перших двох тижнів після оприлюднення Ковенанту його підписантами стали 100 тис. осіб, до грудня 1949 р. – понад 400 тис. осіб, до вересня 1950 р. – близько 2 млн. осіб (загальна кількість виборців у Шотландії на той час складала 3,7 млн. осіб). Завдяки успіху цього проекту Шотландська конвенція перетворилася на Асоціацію шотландського ковенанту і стала організацією справді національного масштабу, з мережею осередків по всій Шотландії та значною кількістю членів. Протягом декількох років свого існування Асоціації вдалося підтримувати високий рівень активності. Організовувалися тематичні конференції, тренування активістів з ведення агітаційної роботи, ініціювала здійснення досліджень у різних сферах життя Шотландії, проводилися громадські заходи.

Попри значну увагу медіа та громадськості, цього виявилось недостатньо для впливу на Уряд. Спроба лідерів Асоціації передати список підписів під Ковенантом безпосередньо прем'єр-міністру У.Черчиллю та лідеру опозиції завершилася неуспіхом – жоден з них не погодився на зустріч. Держсекретар з питань Шотландії Г.МакНіл та спікер партії Консерваторів Дж.Стюарт, які прийняли делегацію, обмежилися обіцяркою створити комітет для вивчення фінансових відносин між Англією та Шотландією. Шотландське крило партії Консерваторів («Шотландська юніоністська партія») видала памфлет під назвою «Шотландський контроль над шотландськими справами» в якому, серед іншого, містилася обіцянка щодо призначення Королівської комісії для розгляду усіх аспектів функціонування Уряду в Шотландії²⁵.

В світлі чіткого сигналу про незацікавленість урядів як Лейбористів, так і Консерваторів, перед Асоціацією постала проблема подальшого

курсу дій. В намаганні підтримати імпульс національного руху Асоціація розповсюдила в 1952 р. Шотландську Декларацію, підписанти якої брали на себе зобов'язання добиватися створення парламенту в Шотландії і висловлювали готовність ставити інтереси країни вище політичних інтересів окремих партій. Однак, цей документ не був сприйнятий з ентузіазмом і не отримав широкої підтримки шотландського суспільства. З одного боку, це засвідчило, що партійні симпатії в Шотландії на той момент переважали над національними, а з іншого – підтвердило, що націоналізм все ще не сприймався суспільством як суттєвий чинник розв'язання шотландських проблем.

Попри вражаючу організацію та бурхливу активність, Асоціація шотландського ковенанту зайшла в глухий кут. Її успішна пропагандистська кампанія була проігнорована Урядом. Не будучи політичною партією, організація не брала участі у виборах. Тож, без чітко вираженої підтримки виборців та після неуспіху Асоціація поступово припинила свою діяльність.

Наприкінці 1950-х років єдиною парламентською партією, яка підтримувала концепцію шотландського гомрулю в принципі, залишилася Ліберальна партія, але її вплив був мінімальним. Лейбористи, що до 1929 р. виступали однією з рушійних сил в шотландському питанні, із трансформацією в правлячу партію остаточно відмовилися від гомруля, зосередившись на вирішенні загальнонаціональних проблем економічного характеру. В 1957 р. Конференція Шотландської ради Лейбористської партії рекомендувала партійній верхівці відкинути ідею створення парламенту Шотландії, виходячи з «переконливих міркувань економічного характеру»; згодом лідер Лейбористів Х.Гейтскелл виголосив ідею шотландського гомруля в Сполученому Королівстві померлюю²⁶. З огляду на традиційно вороже налаштування Консерваторів, шотландському націоналістичному рухові довелося рахуватися з тим фактом, що партії, які підтримувалися 90-ма відсотками британського електорату, визначилися проти будь-якої суттєвої форми деволуції.

На фоні посиленої уваги до діяльності Шотландської Конвенції та Асоціації шотландського ковенанту партія шотландських націоналістів залишалася нечисленною та маргіальною організацією. В цей період ШНП нараховувала близько 2000 активних членів, їй ледве вдавалося знаходити достатньо кандидатів для участі у виборчих

перегонах, а популярність партії коливалася в межах 1% голосів²⁷. Разом з тим, зникнення Асоціації шотландського гомруля з політичної арени звільнило націоналістам простір для політичної діяльності. Провал зусиль Дж.МакКорміка остаточно переконав ШНП в безперспективності пошуків спільної мови з прихильними гомрулю в інших політичних партіях. До кінця 1940-х років були розв'язані основні внутрішні проблеми та конфлікт між правою та лівою течіями в партії, що свого часу призвели до її розколу. Шотландська національна партія, ядро якої тепер становили «фундаменталісти», виголосила самоврядування Шотландії метою своєї діяльності і почала виступати самостійно, розробляючи власну економічну та соціальну програму. Як показали подальші події, така стратегія повністю себе виправдала.

Сенсаційна перемога кандидатки від націоналістів В.Юінг на довиборах до Парламенту в окрузі Гамільтон в листопаді 1967 р. вважається відправною точкою процесів, які повністю змінили розклад сил на британській політичній арені. Існують різні пояснення феномену успіху ШНП у 60-ті роки – загальне розчарування шотландського електорату нездатністю Лейбористів та Консерваторів задовольнити його потреби, остаточний розпад Британської імперії та послаблення підґрунтя, на якому базувалися англійсько-шотландські відносини всередині Унії, або згуртованість та ефективна кампанія ШНП. Єдине, в чому історики однакові, є те, що Гамільтон перетворив Шотландську національну партію на серйозну політичну силу, з якою віднині змушений був рахуватися британський політикум. Будучи до того лише однією з організацій, що виступали за гомруль, ШНП стала доміантним чинником деволуційного руху. Політична доля питання шотландського парламенту тепер була тісно пов'язана з її зльотами чи падіннями.

Події 1967 р. змінили характер Шотландського питання. Надалі вже йшлося не про те, яким чином задовольнити потреби Шотландії в Сполученому

Королівстві, а чи потрібно їй залишатися в цій державі взагалі. Перемога в Гамільтоні відкрила для шотландської політики перспективу альтернативного конституційного майбутнього. Як відзначав Дж.Мітчелл, «в наступні три десятиліття ШНП являла собою мінливу, але завжди присутню загрозу. Шотландське питання тепер завжди включало в себе конституційний вимір, що до того був присутній лише інколи. Найважливішим наслідком було забезпечення існування шотландського політичного простору та заохочення відчуття (наявності) шотландського економічного простору»²⁸.

Політичні та соціально-економічні процеси, що відбувалися у Великій Британії в 70-ті – 90-ті роки паралельно з еволюцією шотландського національного руху, призвели до докорінних змін у конституційному устрої країни. Створення нової законодавчої асамблеї – парламенту Шотландії, – поставило Лондон перед складним викликом подолання подальших відцентрових тенденцій між центром та регіонами і запобігання можливому розпадові Сполученого Королівства. З іншого боку, Шотландська національна партія, отримавши всю повноту влади в Шотландії після 2011 р. і виголосивши курс на проведення референдуму щодо незалежності, змушена була зважити глибину прагнення шотландців до повної автономії проти вагомих факторів економічного характеру на користь збереження єдиної держави.

Як показали результати референдуму 18 вересня 2014 р., більшість шотландців наразі бачить своє майбутнє в Сполученому Королівстві. Водночас, співвідношення противників і прихильників незалежності (55% – проти, 45% – за) не дозволяє стверджувати, що Шотландського питання вирішене остаточно. Багато залежатиме від подальшого розуміння Лондоном нового політичного контексту та адекватного реагування на нього. Тож, навряд чи референдум поставив крапку в цій дискусії; радше йдеться про те, за яких саме обставин проблема конституційного статусу Шотландії може знову стати актуальною.

ПОСИЛАННЯ:

¹ *Devine T. The Scottish Nation: 1700-200 / Tom Devine. – Penguin, 2013; Lynch M. Scotland: A New History/ Michael Lynch. – London, 1992; Trench A. Devolution and Power in the United Kingdom / Alan Trench. – Manchester, 2007.*

² *Harvie C. Scotland and Nationalism, Scottish Society and Politics, 1707-1977 / Christopher Harvie. – London, 1977; Webb K. The Growth of Nationalism in Scotland/ Keith Webb. – London, 1978.*

³ *Keating M., Bleiman D. Labour and Scottish Nationalism/ Michael Keating, David Bleiman. – London, 1979.*

⁴ *Mitchell J. The Scottish National Party: Transition to Power / James Mitchell. – Oxford, 2011.*

⁵ *Macinnes A.* Union and Empire: The Making of the United Kingdom in 1707/ Allan Macinnes. – Cambridge, 2007; *Whatley C.* The Scots and the Union/ Christopher Whatley. – Edinburgh, 2007.

⁶ *Knox W.* Industrial Nation. Work, Culture and Society in Scotland, 1800 – Present/William Knox. – Edinburgh, 1999; *Phillips J.* The Industrial Politics of Devolution. Scotland in the 1960s and 1970s/ Jim Phillips. – Manchester, 2008.

⁷ *Archive of Labour Party Manifestos.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.labour-party.org.uk. Доступ – 12.10.2014 р.; *Conservative Party Manifestos.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.conservativemanifesto.com. Доступ – 14.10.2014 р.; *Liberal/SDP/Libdem Manifestos.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.libdemmanifesto.com. Доступ – 20.10.2014 р.

⁸ *HANSARD 1803-2005.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.hansard.millbanksystems.com. Доступ – 10.07.2014 р.

⁹ *Перегудов С.П.* Разделение властей по-британски / С.П.Перегудов // *Мировая экономика и международные отношения.* № 6. – Москва, 1993.

¹⁰ Там же.

¹¹ *Истратов В. Н.* Лейбористы и национальные проблемы в Северной Ирландии, Шотландии и эльсе (конец 60-х – 70-е годы XX века) / В. Н. Истратов. – М., 1984.

¹² *Ананьева Е. В.* О современных путях реформизма, или о реформизме как современном пути. Опыт Великобритании: «Политика убеждений» М. Тэтчер и «перманентный ревизионизм» Т. Блэра / Е. В. Ананьева // *Политические исследования.* – 2001. – № 5. – С. 163-173.

¹³ *Ерёмина Н. В.* Проблема статуса Шотландии в девяностые годы XX века: автореф. дис. канд. ист. наук / Н. В. Ерёмина. – СПб, 2003. – 18 с.

¹⁴ *Коданева С. И.* Британский регионализм (конституционная реформа) / С. И. Коданева. – М., 2004.

¹⁵ *Толстов С. В.* Конституционный статус и этнополитические процессы в Шотландии (70–80-е годы) / С. В. Толстов // *Вопросы новой и новейшей истории.* – Вып. 38. – К., 1992.

¹⁶ *Webb K.* The Growth of Nationalism in Scotland/ Keith Webb. – London, 1978. – стор.62.

¹⁷ Ibid. – стор.77.

¹⁸ *Mitchell J.* The Scottish Question/ James Mitchell. – Oxford, 2014. – стор.96.

¹⁹ *Archive of Labour Party Manifestos.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.labour-party.org.uk. Доступ – 12.10.2014 р.; *Conservative Party Manifestos.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.conservativemanifesto.com. Доступ – 14.10.2014 р.

²⁰ *MacCormick J.* The Flag in the Wind/ John MacCormick. –Edinburgh, 2008. – стор. 94.

²¹ Ibid. – стор. 114.

²² Ibid. – Додаток 1.

²³ *Mitchell J.* The Scottish Question/ James Mitchell. – Oxford, 2014. – Стр. 103.

²⁴ *Webb K.* The Growth of Nationalism in Scotland/ Keith Webb. – London, 1978. – Стр. 91-92.

²⁵ Ibid. – Стр. 135.

²⁶ *Hassan G.* The Scottish Labour Party: History, Institutions and Ideas/Gerry Hassan. – Edinburgh, 2004. – Стр. 38.

²⁷ *Keating M., Bleiman D.* Labour and Scottish Nationalism/ Michael Keating, David Bleiman. – London, 1979. – Стр. 212.

²⁸ *Mitchell J.* The Scottish Question/ James Mitchell. – Oxford, 2014. – Стр. 130.

Skibinetska Y.A. Scottish national movement in the 30th – 60th years of the twentieth century / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The article explores the social and political developments that led to the Scottish nationalism becoming a separate political interest in the early 1930-s. It examines the impact of the Scottish Convention as a national campaign for the Scottish Parliament and highlights the divisions that existed between the fundamentalists and moderates within the Scottish National Party in the 1940-s over the issues of the desired measure of devolution and party strategy.

The author argues that 1940-s were the crucial period of resolving the differences and reaching internal agreement for the Scottish National Party. Focusing on the development of its own economic and social platform, the party was able to make an electoral break-through at the general elections of 1967. This victory transformed the SNP into a serious force, the dominant home rule organization that the British Establishment had to reckon with over the following decades.

Keywords: Scotland, home rule, Scottish Convention, Liberals, Labour, Scottish National Party.

Скибинецкая Я.А. Шотландское национальное движение в 30-е – 60-е гг. XX века / Дипломатическая академия Украины при Министерстве иностранных дел Украины.

В статье исследуются общественно-политические процессы, которые привели к обособлению шотландского национализма в отдельную политическую силу в начале 30-х гг. XX века. Рассматриваются взгляды ведущих пар-

тий Великобританії на проблему гомруля. Аналізуються внутрішні протиріччя, існуючі в середині 40-х гг. між радикальним і помірним течіями Шотландської національної партії в питанні бажаної ступеня деволуції і загальної політичної стратегії. Розглядається діяльність Шотландської конвенції як широкого громадського руху за створення Парламенту Шотландії.

Автор приходять до висновку про те, що 40-е гг. ХХ в. були вирішальним періодом в плані розв'язання основних внутрішніх проблем всередині Шотландської національної партії. Зробив ставку на розробку власної економічної і соціальної програми, партії вдалося здійснити прорив на британських парламентських виборах в 1967 г. Ця виборча перемога перетворила Шотландську національну партію в серйозну політичну силу, з якою в подальшому вимушений був рахуватися британський політикум.

Ключевые слова: Шотландія, гомруль, Шотландська конвенція, ліберали, лейбористи, Шотландська національна партія.

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2015

Прийнята до друку 27.04.2015